

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XV

BELGRADE 1984

<http://www.balkaninstitut.com>

Александар АЛБИЈАНИЋ

University of California
Los Angeles

ПОГЛАВЉЕ ОРБИНОВЕ ИСТОРИЈЕ О БОСНИ У ИЗДАЊУ ЈОВАНА РАДИЋА 1770. ГОДИНЕ: ЈЕЗИЧКА АНАЛИЗА

§1. У Пешти је 1770. године била штампана латиницом „једна мала, необична и загонетна српска књижица“¹ која је носила пуни наслов *Kniga istorografija o narode slavenskom, I o xitii ih irazssirenija derxavstva ih Sobranaja izmnogih Istoriceskikh knjig, Csrez iz deveniem Raba Boxia, Joanna Radicha, Kotori rodilsa vo Bossanskoj zemli vo Grade novo prozvanom Saraeve, sei on potrudilsja privesti siu Istoriu so Italiceskago i Grecseskago jazika na Slaveno-Serbski Jazik, za spomen svoemu Otecsestvu i napecsatanna vo KRALEVSKOI SVOBODNOI VAROSI PESTI bliz reki Dunava priamo stolicsnago Grada Ungarskago Budima leto Gospodne 1770 Ju. 6. U PESTI SA SLOVI EJTZENBERGEROVI 1770*. Према Чурчићу, поменућа књижица, прва „искључиво о Босни“², у ствари представља прештампани одломак из Владиславићевог превода Мавра Орбина на руски из 1722 (Сава Владиславић, *Книга историографија*... Петроград, 1722)³ са „незнатним испуштањима и допунама“⁴. На жалост, она је до наших дана остала⁵ превиђана

¹ Л. Чурчић, *Поглавље Орбинове историје у издању Јована Радића 1770. године прва је српска књига штампана латиницом*, Библиотекарство XVII бр. 3—4, Сарајево 1971, 3—10 (скраћено: Чурчић, *Поглавље*). Овај веома занимљив и користан чланак даје досад најпрецизнији библиографски опис поменуће књижице и усто баца светлост на њено порекло.

² Чурчић, *Поглавље*, 9.

³ За пуни наслов, вид. Мавро Орбин, *Краљевство словена*, приређивач Ф. Баришић et al, Београд 1968 (скраћено: Баришић, *Краљевство*). Према Чурчићу (*Поглавље*, 5) „текст у петроградском издању, који је Ј. Радић прештампан, био (је) штампан од 267. до 288. стране граванском ћирилицом“.

⁴ Г. Михаиловић, *Српска библиографија XVIII века*, Београд 1964, 364—365, допуне бр. 2.

⁵ У најновијем издању *Краљевства словена*, Радићев превод није на жалост цитиран; вид. Баришић, *Краљевство*.

и заобилажена не само са историјоке него и са филолошке стране.

Овом приликом желимо да се укратко позабавимо језиком који се одражава у Радићевом преводу, најпре начином преводбења који се рефлектује у њему. Наш циљ је у овом кратком раду дакле следећи: упоредити Радићев превод с Владиславићевим и установити на који је начин Радић превео свој текст.⁶

§2. Рефлекс јата

Поред екавске замене старог *јата*, коју је приметио Чурчић у свом чланку,⁷ налазимо и приличан број примера с (и)јекавском заменом, што јасно указује на Радићево српско ијекавско порекло.⁸ Што се тиче екавских облика запазили смо на пример следеће:⁹ *при реке* 1;¹⁰ *между реки* 2; *до реки* 7; *на реки* 7; *имели* 1; *одолео* 1; *место* 2, 21; *места* 2; *променили* 2; *после* 3, 9; *наследник* 16; *наследници* 4; *лето* 6, 11, 15; *лет* (ген. мн.) 23;¹¹ *во времја* 8; *Месеца* (ген. једн.) 11; *последовал* 15; *бездетну* 16; *разсејали* 18; *дела* 2; *срема* 8¹² и сл. Према нашим подацима, (и)јекавски облици су још бројнији у Радићевом тексту, те на пример налазимо следеће: *безмјерја* 15; *бјеља* 18; *вјеру* 3, 16, 21; *во вјери* 22; *дјецтвом* 16; *дијете* 4; *дијетеј* 7; *бездијетен* 10;¹³ *дјевици* 5; *њекују издијевицу* 12; *измјене* 21; *мјеста* (ном. мн.) 5, (ген. мн.) 8, (ак. мн.) 3;¹⁴ *намјерењем* 21; *послије* 16;¹⁵ *новијести* 22; *раздијелил* 5; *раздијелили* 15; *совјет* 4; *убјежал* 15; *утијеснена* 12; *увјештати* 18; *человјек* 13 и сл.¹⁶

⁶ После кратког прегледа рефлекса *јата*, сигурно најмаркантније језичке црте нашег текста, прећи ћемо на начин преводбења који се користи у Радићевом раду.

⁷ Чурчић, *Поглавље*, 5; занимљиво је да аутор не помиње и (и)јекавске облике који су веома обилни у Радићевом преводу.

⁸ На насловној страни, Радић подвлачи да се родио у Босни, у Сарајеву, „што би морало да значи да се валоало да пише ијекавски као и сви босански и сарајевски Срби“ (Чурчић, *Поглавље*, 5).

⁹ Уместо страије латинске графиче, овде ћемо се користити данашњом ћирилицом, с напоменом да ћемо свуда упростити двојна слова која се често јављају у Радићевом преводу; остале ортографске и интерпункцијске појединости неће бити дотакнуте; исто важи и за рускословенску графичу. Цитираћемо само понеке екавске и (и)јекавске облике.

¹⁰ Пагинирали смо Радићев превод, с напоменом да нисмо узели у обзир ни насловну страну ни посвету.

¹¹ Упор. на истој страни јекавски облик *лет*. 23.

¹² Вид. прим. 9.

¹³ Упор. Наведене екавске облике.

¹⁴ Исто.

¹⁵ Исто.

¹⁶ Занимљиво је приметити да је Радић, ијекавац, кад год би нашао у Владиславићевом преводу *јат*, било у средини било на крају речи, готово редовно (сем неколико изузетака) стављао у свом преводу комбинацију *ие*, на пример у следећим облицима поред којих у заградама дајемо Владиславићеве облике: *Благоговѣиство* 17 (Благоговѣиство 285); *Благоговѣиства* 17 (Благоговѣиства 285); *убијежал* 15 (убѣжал 283); *имѣл* 8, 16 (имѣл 278, 284); *не имѣвши* 7 (не имѣвши 277); *не имѣја* 10 (не имѣја 280); *имѣјут* 22 (имѣјут 288); *отиѣхал* 13 (отѣхал 282); *уѣезд* 7 (уѣезд

Начин преводјења

§3. У окладу с начином преводјења са рускословенског (или руског) на славеносрпски током XVIII века, у овом преводу заиста није реч о Радићевом правом преводјењу него о његовом до извесне мере успешном транспоновану, преобраћању и посрбљивању рускословенских (или руских) облика, речи или реченица и параграфа. Сем преписа латиницом и преноса (непотпуног) у (и)јекавштину, Радић је заиста негде мењао и текст, али се није често удавао од смисла. Наш аутор је најчешће преводио буквално реч по реч и реченицу по реченицу, с напоменом да има у Радићевом преводу и понеких места где је преводилац, у тежњи да му превод буде што јаснији и разумљивији српским читаоцима, парфразирао и објашњавао поједина места у тексту која су му се очигледно чинила нејасна. На основу пажљивог упоређења Радићевог превода с Владиславићевим, о правом начину преводјења који се одражава у Радићевом раду можемо констатовати следеће:

§4. Као што смо већ навели, у Радићевом преводу запажа се низ реченица или параграфа који су углавном дословно преводени са оригинала.¹⁷ Нашли смо, на пример, следеће:¹⁸

а. оставя правление Статов своих матери, многие же Бароны возукрепившеся за его отсутствием, отложилися, и отслали правителницу во едину деревню Наретанскую (276).

б. И за викторию (котокою приуждены быша во подданство ему) получил себе имя Императорское. Император Октавиан имел многия войны с сими храбры ми людьми. От сих возымели началородие бошнаки, сицевым образом: (267)

в. Король Боемский или Ческий, Контий Палатин Ренский, Дука Саксонский, и Маркез Бранде-

остави правление статов своих матери многи же Барони возукрепившесја за него отсутствием и отложилисја и отслали правителницу во единују Наретанскују (5).

и за Викторију которију приуждены биша во подданство ему получил себе имя Императорское Император Октавиан имел многиа воини са сими храбрими людми от сих возимели началородие Бошникаки сицевим Образом... (2)

Корол Бохемски илити Чески Контин Палатин Ренски Дука Саксонски и Маркез Брандебур-

277); *чистиеши* 22 (*чистѣиши* 288); *во дворе* 15 (*во дворѣ* 283); *идие же* 15 (*идѣ же* 283); *бие* 13 (*бѣ* 283); *на коитие* 15 (*на коитѣ* 283); *при себие* 7 (*при себѣ* 277) и сл.

¹⁷ Радић се тешко да преводи буквално са рускословенског извора, али запажамо и неколико пропуста; тако је на пример, пропустио редове 12—27 (стр. 280), 1—2 (стр. 281), 9—12 (стр. 282), 23—25 (стр. 284), 13—26 (стр. 286). Пошто је једини примерак Радићевог превода оштећен (Чурчић, *Поглавље*, 4), то се не зна да ли има још неких пропуста.

¹⁸ На левој страни дајемо Владиславићев превод, с напоменом да ћемо осавременили старију рускословенску графију; на десној страни цитирамо Радићев превод; вид. прим. 9.

бурскии, которые сѹт Электоры реченаго державства, держалися, еже научати своих сынов седми лет сущих, языка Латинска, Савенска, и Италиска да бы, как достигнут до четырнаццати лет, знали ими говорити совершенно (288).

- г. Началнейшин град их был Ускудама, ныне же Адрианопопь (267).

ски а которие сѹт долектори реченаго державства держалися еже научити своих синов седми лиет сущих јазика латинска и Славенска и Италическа да би како достигнут до четиринадесјат лет знали ими говорити совершенно (23).

- началнеиши Град их бил ускудама, ниние же Андранопол (2).

§5. Аутор преводи реч по реч, с напоменом да уместо рускословенског или руског предлога понекад убацује српски или српскословенски, на пример:

- а. Во оное время Шпалатини стали *в* волности (282).
 б. и возвратился с великою корыстию *в* Бошну (278).
 в. Но Гарвои остался *в* войне (281).
 г. пришел *к* бою *с* Стефаном и *с* Твартком Шкуром со уроном равном, но без договору (283).
 д. Идущей же *еи* *в* Далмацию, на дороге быст поймана Павлом Баном (287).
 в. ... Привилегию, обретенную *в* Константинополе, которую Александр Велики дал народу Славенскому, и положили *в* сохранение *в* книгохранителницу *в* Церкви нареченной Славенов, *в* Праге столном городе Чесском (288).
 е. Император Октавиан имел многия войны с сими храбрыми людми (267).
 ж. А Радивои быст пойман и обезглавен. Но и Стефан быст послан *к* Магметю, и Мариа жена его отпущена отъйти свободна с своею казною (287).
 з. Сии людие беши имели многия войны *с* Римляны (267).
 и. ... приведши с собою Петра Павловича, чрез котораго притече *к* помощи Турецкой (283).
 ј. Того ради притече Твартко *к* Турку (279).

- во оноје времја шпалатини стали *ва* волности (14).¹⁹
 и возвратился с великою корыстию *ва* Босну (8).
 но Гарвои остался *ва* войне (12).
 пришел *ка*²⁰ боју *са* Стефаном и *са* Твертком шкуром со уроном равним но без договора (15).
 идущей же *еи* *ва* Далмацию бист поимана Павлом Баном (21).
 Привилегију обретенују *ва* Константинополе которују Александр Велики цар дал народу Славенскому и положили *ва* Сохранение *ва* Книгохранителницу *ва* Церкви Славенов *ва* праге столном Городе ческом (23).
 Император Октавиан имел многия воини *са* сими храбрыми людми (2)
 А Радивои бист пойман и обезглавен но и Стефан бист послан *ко* Махometу а Марја жена его отпущена бист отити свободна *са* своеју Казнеку (20).
 си лудие имели многия воини *са* Римлани (2)
 поведши *са* собиу Петра Павловича чрез котораго притече *ка* помощчи Турской (14).
 того ради притече Твертко *ка* турком (10).

¹⁹ Нашли смо 61 примерак у коме је руски (рускословенски) предлог *в* преведен српскословенским *ва*.

²⁰ Нашли смо три примера где Радиф пише *ка* уместо *к*.

§6. У Радићевом буквалном преводу често се употребљава српскохрватски облик уместо руског или рускословенског, на пример у следећим примерима:

а. Вручил своју дшчер Елисавету Королев, вдове и матери реченнаго Людовика... (275) б. Вступив же в союз с Королем Венгерским противу Турок... (284) в. Егда он вошел во Унгрию с силами... (278) г. егда пришел Магмет вторым начаянно подсматривати фортец Бошнатских... (285) д. Стефан с Радивоем, напав внезапно... (286) ѳ. И самоу вешчию, Бошнаки были всегда воевателны (288). е. Яко суть едины токмо иже имеют чистоту языка Славенскаго, которы и всегда содержали Господари Христианские в великом почтении (288). ж. Королева же вдова видя себе обмануту... (286)	варучил своју дшчер Королевије вдове и матери реченаго Лудовика (3).²¹ ваступив же сојуз со Королем венгерским противу Турок... (17) Егда он пошал са великоју силоју... во Унгариу... (8) егда пришал Махомет стори... нечајано подсматривати Фортец Босански... (18) Стефан Радивоев напал ванезапно (18) и самоју вешчију Босански луден всегда воевателни... (22) јаско сут једни токмо они же имеют чистоту јазика Славјанскаго которја <i>васегда</i> содержали Господари Христианска с великом почтени (22). Краљица же <i>вадова</i> виде себе преварена (19)²²

§7. Уместо руских лексема, Радић у свом буквалном преводу веома често употребљава српске као у следећим примерима:

а. Сеи искал чрез предателство многажды овладетелствовати <i>городом</i> Рагузским (279). б. построил един <i>городок</i> (277). в. ... токмо при Королевствовани <i>Короля</i> Стефана и зятя Лазарева ... (282). г. и употребил себе <i>имя</i> Банское (275). д. ... отгнал жену свою по <i>имяни</i> Груба... (282).	сеј искал чрез предателство многажди овладиевствовати <i>градом</i>²³ Рагузинским (9). построил једин <i>град</i> (7). токмо во времја при королевстве <i>Краља</i>²⁴ Стефана и зета Лазарева ... (13). и употребил себи <i>име</i> Банское (4—5). отгнал Жену своју по <i>имену</i>²⁵ Груба (14).

²¹ Запазили смо шест примера у којима Радић употребљава српско-словенски префикс *ва* уместо одговарајућег руског или рускословенског.

²² У овом примеру поред српскословенског облика (уместо руског или рускословенског) постоје и два народна.

²³ Ова лексема се у осам примера употребљава уместо одговарајуће руске, напоменом да се руска *город* и слично задржава само три пута у Радићевом преводу.

²⁴ Ова лексема се уместо одговарајуће руске запажа још једанпут; иначе се у Радићевом преводу задржава руски облик.

²⁵ Занимљиво је приметити да се руска именица *время* употребљава искључиво у Радићевом преводу.

б. и быст от Николи Славянина
<i>Капитана</i> Сигизмундова убит на бою (282).	биствот Николи Славянина
<i>Капитана</i> ... убит на боју (13).
е. ... правителствуемое Сандалом
Граником, <i>капитаном</i> Короля
Остоия (281).	правителствуемое сандалом
Граником <i>Капитаном</i> Короля
Стоје... (12)
ж. Собрание Историческое о
<i>королевстве</i> боштанском... (267)	Собрание Историческое о
<i>Краљевстве</i> ²⁶ Босанском... ()
з. <i>Королева</i> же вдова видя себе
обмануту... (286)	<i>Краљица</i> ²⁷ же вдова виде себе
преварена... (19)
и. ... получил от <i>Королевы</i> водвы
Господарство Катарское
(277)	... получил от.. <i>Краљици</i>
Унгарској Господарство Котарское
(7)
ј. Посвящен от Митрополита <i>мо-</i>
<i>настыря</i> Милешевского... (277)	посиашчен от Митрополита <i>Мана-</i>
<i>стирја</i> Милешевского (6)
к. Сигизмунд Король Венгерски в
лето 1406: <i>месяца</i> Августа
вступил с воинством в Бошну
(281).	Сигизмунд Корол Венгерски ва
лето 1406 <i>Месеца</i> Аугуста...
ваступил са великим воинством...
ва Босну (11).
л. иде же Стефан дал ему <i>несколько</i>
мест во Узоре... (278)	последи же Стефан дал ему <i>неко-</i>
<i>лико</i> места во Зори (8). ²⁸
љ. Во отбытии же Сигизмундовом
на собор Константиинской...
Обняв же Бошну, разорил Тур-
чиня <i>все</i> место Стефана Козаря
(287).	во обити же Сигизмундовом
на саборе Константиинским ²⁹ ...
взяв же Босну разорил Турчин
<i>све</i> место Стефана Козаря
(21).
м. ... чрез котараго притече к
помощи <i>Турецкои</i> (283).	... чрез Котораго притече ка
помощчи <i>Турској</i> (14).
н. ... пришел с воинством <i>Турец-</i>
<i>ким</i> в Бошну... (283).	пришел са воинством <i>Турским</i>
ва Босну (15).
њ. ... привела реченная Королева
мать... Людовика, еже <i>взять</i>
Елисавету в жену (275).	... привела реченаја Краљевска
Мати Людовика еже <i>узети</i> ³⁰
Јелисавету ва жену (4).
о. И тако Стефан <i>взял</i> владение
Королевства (286).	и тако Стефан <i>узе</i> власт
Краљевства својего (19).

§8. У готово буквалном преводу, у Радићевом тексту понекад налазимо српске завршетке или конструкције уместо руских, на пример:

а. ... от приморья Рагузскаго и
<i>Катарскаго</i> , даже до Милешева
(277). | ... от приморја
<i>Которскога</i> даже до Милошева
(6). |
|---|---|

²⁶ Нашли смо само три примера са овим обликом; иначе се одговарајућа руска реч употребљава у славеносрпском преводу.

²⁷ Ова лексема се редовно користи у Радићевом преводу, а не одговарајућа руска.

²⁸ Вид. §8.

²⁹ Занимљиво је да је овде реч о познатом дијалекатском облику придевско-заменичке деklinације на —им; вид. Албијанић, *Појава наставка —им у дативу и локативу јединице придевско-заменичке промене у делима неких старих српских писаца*. Зборник за филологију и лингвистику, XXII/2 (1979), 131—41.

³⁰ У Радићевом преводу се у три примера задржава руски глагол.

б. ... добыл более миллиона злата (287).	добил више от милиуна Злата (22).
в. ... построил один городок крепко на реке Наренте (277).	... построил једин град крепко на реки ³¹ Неренти (7).
г. и пребысть без получения того: (279).	и пребист без получења того (9).
д. несогласие Баронов Бошнатских учинилося причиною разорения оному Королевству (287).	несогласие Баронов и Босанских учинилосја причиноју разорења Босни ((22).
б. ... что Генерал его, будучи его неволник, не может принудити его ни в коем образе (287).	... что Генерал будучи его неволник не возможе принудити его ва ни којем образе (21).
е. и не имея платить жалования остатного Салдатам, продал приморие Рагузанам ... (280).	и не имиеја платити Жаловања солдатом, продал Рагузаном ва Залогу приморје (11).
ж. ... Егда же озлобяху татарове трансилванию, дал свою силу Королю Людовику Венгерскому, выгнати татар из оныя провинции (275).	егда же озлоблаху татаре Тразилванию дал ... своју силу Королю Лудовику Венгерскому изнати Татаре из онаи Провинции (3).

§9. Ретко се у Радићевом преводу запажају дијалекатоки облици уместо руских, као у следећими примерима:

а. ... который его поздравил во один день насмехаяся, с мичанием подобным быку (282).	... котори его возвратил во једин ден с покиванием насми-авсја ³² подобним бику (12).
б. Умре млад от огневицы произведшиися от многопития виннаго с ледом (284).	умре млад от огневицеју произветшиасја от млогопитија ³³ винскаго с ледом (16).
в. ... при них не обреталося писмен во употреблении ни ученых ... (268).	не обреталсја при них писмен во употреблених и учени ³⁴ своих детей 2).
г. И реке имя дали Бошна (268).	И реки ³⁵ има дали Босна (6).

§10. Уместо руских конструкција с генитивом, Радић понекад употребљава присвојне придеве, као у следећим примерима:

а. Но после смерти Магариты первой жены Людовиковой,	но после смерти Маргаритинои первой Жени Лудовиковой

³¹ Дијалекатски облици као овај не јављају се у Радићевом преводу; вид. §35.

³² Као што се зна, овај дијалекатски икавизам је резултат фонетске асимилације (*ʃj > ij*) и распрострањен је у екавским и у ијекавским говорима.

³³ Ова дијалекатска особина је резултат дисимилације по месту творбе (*мн > мл*), нарочито у прилогу *много* и у придеву *многои*; запажа се у екавским и у ијекавским говорима.

³⁴ Занимљиво је да се -х губи само у овом облику.

³⁵ Веларни консонант *к* се чува у дативу—локативу јединине именица на -а у многим екавским и ијекавским говорима.

привела реченная Королева
мать... Людовика... (275).

6. Прежде же своего Коронования
взял в жену Даротею дщер
Стратимира... (277).

привела реченаја Краљевска
Мати Лудовика... (3).

- прежде же својего Коронования
взјал Љену дшчер
СТРАТИМИРОВУ (7).

§11. У Радићевом преводу често постоји употреба именице у једини, а не у множини као у оригиналном тексту:

- а. Овладел всею украиною даже
до границ Венгерских...
(277—8).

- б. От того времени самовластно
Королевствовал... противно
постановлениям и обыкностям
и вольности Боштанской (277).

- в. ... и весь тракт места между
реки Нарента и Зетина с
городками Имошом и Новом:
(276).

- г. и поставили за Бана Бошнат-
ского Вукича брата меньшого
Тварткина (276).

- д. ... во уезде Хелмском достиже
даже до границ Рагузских (276).

- овладиел всју укранују даже
до Граници, реки дунаја
(7).

- от того времење самоваласно
КОРОЛЕВСТВОВАЛ... против
поставлених и обвикности
и волности Босанския (7).

- ... и вес тракт и места между
реки Нарента и зетни со
градом имоским и новим...
(5).

- и поставил себе за Бана Босан-
скаго Вукича брата меньшого
Тверткина (5).

- ... во Уезде, Хелмском достиже
до Граници Рагузинския (6).³⁶

§12. Поред наведених дословно преведених реченица или параграфа има и других у којима је преводилац самосталније интервенисао. На пример, у свом преводу је често изостављао поједине речи, реченице или фразе које очигледно није сматрао потребним:³⁷

- а. Вручил свою дщерь Елисавету
Королев, вдове и матери ре-
ченнаго лудовика, да би
возрасла при неи (275).

- б. ... привела реченная Королева
мать мысль Короля Людовика,
еже взять Елисавету в жену
(275).

- в. быст погребен в церкви мо-
нахов мианоров Святаго Николы
Милесцева в Бошне, юже
он построил (275).

- г. Павел же Кулинич породы Ко-
троманской и сродник Тварткин
отложился (275).

- варучил своју дшчер
Королевје вдове и матери ре-
ченана Лудовика, да би
возрасла при неи (3).

- ... привела реченаја Краљевска
Мати Лудовика
еже узети Јелисавету ва жену
(3).

- бист погребен ва Церкви Мо-
нахов Мианоров свјатаго Николаја
Милешева
он же поновил (4).

- Павел же Кулиштнич род Контро-
мански
отлошио се (4).

³⁶ Напротив, два пута налазимо обрнуто стање; у Радићевом преводу употребљава се именица у множини а не у једини, насупротив оригиналном тексту: *попленил всиа места* (3), према *попленил все места* (274); *того ради притече Твертко ка турком* (10), према *Того ради притече Твартко к Турку* (279).

³⁷ Вид. прим. 17.

- и. *И с позволением Короля Людовика* в лето 1367: Коронован был Королем Бошны (277).
- в. Прежде же своего коронования взял в жену *Доротею* дочь Стратимира (277).
- е. По упрошению же материну, призвал паки брата своего *Вукича из сылки, из Унгрии* и содержал его в чести при себе (277).
- ж. Той бо Иванищ обещавал бяше *Стефану Мирцу* Корону Венгерскую ... (278).
- з. купил от Владислав аили Ланцилага Короля Неаполскаго город Шпалат, с 4 островами, Браца, Лезина, Корцула, и Лисса, которого уезду присовокупив ко другим, начал называтися Герцегом, или *Дукою*. Пребыл он несколько время в дружестве с *Сигизмундом*, в его же и дворе часто пребывал... (281).
- и. Во отбытии же Сигизмундовом на собор Константииской, за вспоможением *Турским* разбил, и развоевал войско Короля Венгерскаго *взят живаго предреченного Куипора Бана*, своего наместника и приказал его *защитить в кожу бычью, да бы имел образ скотскои, которого тако изрядно подражал во дворце*. И тако *зашив его повелел утопити в реке: сие первое начало, от чего Турки возимели приход в Бошну* (282).
- ва лето 1376. Коронован бист Королем Босни и Рашции (6).
- прежде же своего Коронования взял жену _____ дшчер **СТРАТИМИРОВУ** (7).
- после по упрошению же Материну призванси брата своего и содержал его ва _____ чести при себие (7).
- той бо иванищ обещчал корону Венгерскују (8).
- купил от Владислава или Ланцилага Корола Неаполскаго град шпалат, са 4 островами браца Лазина Корцула И лисса, которого Унездо присовокупив ко другим начал называтисја Герцгов
- ва его же и двор часто пребивал... (12).
- во обити же Сигисмундовом на саборе Константииским за вспоможением разбил воевано воинство Корола Венгерскаго,
- начало от чего Турки возимнели приход ва Босну (13).

§13. Напротив, на неким местима понекад додаје поједине речи, реченице или фразе да би текст био разумљивији. Он на тај начин објашњава текст који преводи:

- а. Егда же озлобляху татарове Трансилванию, дал свою силу Королю Людовику (275).
- б. Сигизмунд Король Венгерский в лето 1406: месяца Августа вступил с воинством в Бошну (281).
- в. Сею же причиною Мегмед Султан поставил
- егда же озлобляху татаре Тразилваниу дал *Стефан ЦЕСАР СЕРБСКИ* своју силу Королу ЛУДОВИКУ (3).
- Сигисмунд Корол Венгерски ва лето 1406 Месеца Аугуста 13. числа вступил са великим воинством против *Остоје* ва Босну (11).
- Сеју же причиноју Махомет Султан *Турецки* поставил

- единого Санжака
в Бошне верхней ...
- и быст от Николи
Славянина Капитана Стиз-
мундова убит на бою
и Турки выгнанные
из Королевства
не возвратилса паки,
токмо при Королев-
ствовании Короля Стефана
(282).
- г. ... отгнал жену свою по
имяни Груба и взял Елицу,
Жену Гарвоеву (282).
- д. Крестился после своего
Коронования от Иоанна
Карвияла Кардинала Свят-
аго Ангела (284).
- б. В той церквит был почи-
таем один образ плодотвор-
ный. Пресвятая Бого-
родицы
к нему же Бошнаки от
многих времен имели благо-
говенство особливое (285).
- е. Последи смерти его один из
слуг его открыл истину
Катерине жене умершаго.
которая абие
прибеже к Магметю Султану
прося помощи оного зло-
получия, но ничто же
успе: ибо Магмат не ино
что сотворил, толко
разорял
велии Бошну (286).
- единого Санжак бега нарицалсја
Исака ва Босние верхней
по неколико же времени
бист от Николи
Славянина Капетана и управителя
Босанскаго и Рашискаго убит на
боју и Турки васи вигнани
и порублены из Королевства
Рашидскаго и Босанскаго
не возвратилсја паки
токмо во время при Короловстве
Краля Стефана (13).
- ... отгнал Жену своју по
имену Груба и взѣл Јелицу,
Жену Гарвојеву поне же велии
лицем Красна биаше (14).
- Крестилсја послне своего
Короновања от Јоана
некоего Монаха Критскаго Котори
бист ва умше лет 12 (16).
- в той церкви бист почтен
един, образ ЧУДОТВОРЕН
ПРЕСВЯТАГА БОГОРОДИЦИ
изсечен от мрамора близ реки
Хелезниц
к неи же Босански људеи от
много времен имаиаху Благо-
говијаинство
и прихождаху ка образу воисце-
ление от окресња страни (17).
- после смерти његове један от
слугу његови открии истину
Јекатерини Жени умершаго
Томаша, која упута от места онаго
утече Махомету Султану Турец-
кому просила у њего помоч онаго
злополучја но ничто не обрете
толико ш(т)о Махомет
пошал с великоју својеју силоју
сам собоју на Босну и повел са
собо(?) некојего Грека именов
Александра от инау котори бил лет
16 ва Босне при Краље Твѣртке во
дворе реченаго привео еже јего
указати јему крепост Босанскју
разорил же Махомет тогда
велии Босну (19).

§14. На крају, кад упоредимо Радићев превод с Владисавићевим, видимо да Радић понекад погрешно преводи Владисавићев рускословенски текст. Према нашем испитивању, он најчешће мења оригиналне бројеве или, чак, лична имена; на неким

местима једноставно показује у свом преводу да не разуме извор који преводи, на пример:³⁸

а. Тогда Турки в 18000:³⁹ под правлением Шайн Паши вшедши в Босну разорят ю (279).	тогда Турци воступили ва Босну, са 100000 воинством своим под управлением Шчайн, Пашин хотјаху разорјати сву Босну (8).
б. ... разорил Турчанин все место Стефана Козачя, овладел в осмь дней <i>седмьдесят</i>⁴⁰ городов и замки крепкия по натуре и хитрости добыл более милиона злата казны собранная от многих Королеи Бошнатских: и повел в полон болшую часть шляхетства Бошнатского в лето 1463:⁴¹ (287).	... разорил турчин све место Босанскоје овладел <i>девятдесјат</i> градов и замки крепкја по натуре их простој добил више от милиуна Злата которие било собрано от много Королеј Босанск
в. ... чему свидетелствует грамота златопечатная <i>Карла</i>⁴² четвертаго Цесаря (288).	<p>ва лето 1450 (22).
... чему свидетелствует грамота златопечатнаја <i>Корола</i> четвертаго ЦЕСАРЈА (22).</p>
г. Той же <i>Карл</i>⁴³ Цесар, приказал списати буквами златыми ... (288).	тои же <i>Корол</i> Цесар Римски приказал и повелиел списати буквами златными ... (23).
д. ... овладел <i>Твартко</i>⁴⁴ всею страню (277).	овладил <i>Вукич</i> всеу страну (6).
б. ... начал гонити из Колоревства всех Манихесов неприемших веры <i>Католицкия Римския</i>⁴⁵ (285).	... начал гонити из Краљевства всиех Манахпов неприетних виери <i>Правславија</i> (17).
е. Томаш же <i>снаружи</i>⁴⁶ показывал себе союзника Христианом ... (285).	Томаш же <i>са оружи</i> показал себе сиузника Христианом (17—18).
ж. Павел же Кулинич .. отложился и овладел <i>Узору</i>⁴⁷ (275).	Павел же Кулиниччя отложио се и овладел у <i>зора</i> (4).

³⁸ Овде не наводимо маркантне грешке или омашке као што су на пример следеће: *Твјатаго сави* (17), према *Святаго Савы* (284); *покоти* (15), према *пахоти* (283); у *ренаго Корола Венгерскаго* (14), према у *реченнаго Цесаря* (283) и сл.

³⁹Према Орбиновој *Историји* (Баришић, *Краљевство*, 134, 147, 150, 154, 164, 174), ова информација је тачна.

⁴⁰ Исто.

⁴¹ Исто.

⁴² Исто.

⁴³ Исто.

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ Исто.

⁴⁷ Исто.

3. Бывшу же тогда *бруту*⁴⁸ ...
вступил и тон во страну
бецов (267).⁴⁹

битву же тогда *брату* ...
ваступил и тогда во стране
вещчов (2).

Закључак

Пажљиво упоређење Радићевог превода с Владиславићевим текстом показује да се Радић у свом раду заиста трудио да се држи свог извора, чак и дословно, па се његов превод веома ретко одликује слободом и самосталношћу, што значи да су одступања од смисла оригинала минимална. Преведећи реч по реч и реченицу по реченицу, Радић, Сарајлија ијекавац,⁵⁰ користио се не само руским и славеносрпским „књижевним“ облицима него и српскословенским и српским дијалекатским.⁵¹ На крај, „у складу с начином „превођења“ са руског на славеносрпски у XVIII веку јасно је да се не ради о правом Радићевом превођењу него о његовом донекле успешном транспоновану, преобраћању и посрбљивању руских облика, речи и реченица“. Иако је скроман и донекле груб, Радићев превод, ипак представља важан документ и за историјски развитак нашег књижевног језика и за нашу историју. Штета што је превиђан и заобилажен са филолошке и са историјске стране.

A CHAPTER OF ORBIN'S HISTORY OF BOSNIA EDITED BY JOVAN RADIC IN 1770 — A LINGUISTIC ANALYSIS

Summary

Author's comparasion of Radić's translation of Orbin's history of Bosnia with the text of Vladislavljević shows that Radić endeavoured very much to stick to the sources, even up to the letter, so that his translation is rather rare abundant with freedom and independence, which only means that departures from the original are insignificant. While translating word and sentence by sentence, Radić, who is from Sarajevo, used not only Russian and Slav-Serbian literary forms, but also the Serbian dialect.

The author concludes that Radić's translation, although modest and insufficiently formed, represents an important document both for the historical development of our literary language and for our history.

⁴⁸ Исто.

⁴⁹ Занимљиво је да и Владиславић у свом рускословенском преводу Орбинове *Историје* понекад ставља погрешне бројеве; нпр. с *великолепием Королевским, и чествован десять дней непрестанно в лето 1368 (276)*, према данашњем преводу с *великом срдачношћу, сјајем и почастима. То беше године господње 1386 (Баришић, Краљевство, 150)*. Разуме се да је могуће да је ово само штампарска грешка.

⁵⁰ Тешко је рећи одакле је усвојио толико екавских облика; можда је живео у Јужној Угарској, као што претпоставља Чурчић (*Поглавље, 7*).

⁵¹ Као што се добро зна, ова мешавина језичких слојева је типична црта славеносрпског језика.